

THE MEASUREMENT OF PRESENCE

Tentoonstellingsplan Nederlands paviljoen Biënnale van Venetië 2019

Kunstenaars: Remy Jungerman, Iris Kensmil
Curator: Benno Tempel

Het concept van de tentoonstelling *The Measurement of Presence*, voor het Nederlands Paviljoen voor de 58ste editie van de Biënnale van Venetië 2019 is ontstaan in reflectie op de geschiedenis van de biënnale, de locatie, uit gesprekken met de kunstenaars en het actuele discours. Deze elementen zijn de context van de tentoonstelling.

De Biënnale van Venetië wordt sinds 1895 georganiseerd. I Giardini waar de landenviljoens staan, vele ondertussen met de status van monument, weerspiegeld grotendeels de geopolitieke verhoudingen van de 20ste eeuw. Maar het is ook een plek die in de 20ste eeuw een transformatie heeft ondergaan. Oorspronkelijk waren de paviljoens bedoeld als nationale toonzalen, gebaseerd op 19de-eeuwse concepten over nationalisme. Gedurende de 20ste eeuw maakte deze opvatting plaats voor een onvoorwaardelijk geloof in de universele waarden van het modernisme. Beide dogma's stonden niet toe dat er werd afgeweken van deze visies. Vandaag de dag is duidelijk dat beide zienswijzen hebben afgedaan. De permanente stroom van mensen en artefacten doorbreekt grenzen en produceert nieuwe identiteiten buiten en los van die van de natiestaat. In onze geglobaliseerde wereld neemt de verwevenheid tussen verschillende plaatsen en samenlevingen toe. Maar globalisering zorgt grotendeels voor gelijkgeschakeling en het opleggen van een heersend principe. Daardoor dreigt het specifieke verloren te gaan. Verandering is noodzakelijk. Hoe, dat is niet altijd duidelijk.

In *The Measurement of Presence* brengen we een post-nationale presentatie waarin we deze noties en mechanismen willen herijken en ontcrachten. We zullen de kracht laten zien van het loslaten, en in beweging zetten. De kunstenaars Remy Jungerman en Iris Kensmil die in *The Measurement of Presence* hun werk presenteren, hebben een alternatieve benadering ontwikkeld ten opzichte van hetgeen ons verbindt. Ze streven niet naar het behoud van de status quo. In plaats daarvan omarmen ze het in beweging zijn. Ze onderzoeken tradities en het verleden en brengen dat in contact met het heden. Hun transnationale houding brengt invloeden van verschillende achtergronden samen. De inspiratie die zij vinden in het 20ste-eeuwse modernisme en de avant garde - in het bijzonder Mondriaan en De Stijl, en Stanley Brouwn - combineren zij in hun werk met elementen uit andere tradities en posities. Door dit te doen, nemen ze de wereld de maat. Ze registreren en bepalen de plaats van hun aanwezigheid ten opzichte van de ander en de wereld. Dit lijkt niet alleen een vruchtbare houding voor kunstenaars, maar ook een voorbeeld voor het ontstaan van nieuwe modellen voor de samenleving.

Remy Jungerman (1959) en Iris Kensmil (1970) verlieten elk op een bepaald moment in hun leven de plaats waar ze hun jeugd hadden doorgebracht om in Nederland hun artistieke ontwikkeling verder te zetten. Deze kunstenaars kozen en kiezen autonoom voor verandering. Ze vertrekken niet vanuit een specifieke Surinaamse of Nederlandse denkwijze. Integendeel, hun visies geven een impuls en zijn schitterende voorbeelden voor onze transnationale cultuur.

TENTOONSTELLING

Om een koerswijziging mogelijk te maken, is aanwezigheid nodig. In deze tentoonstelling moeten we onze afstand tot kunstenaars, tot geschiedenis en de ander, herijken. Jungerman en Kensmil meten de mogelijkheden van verandering. Ze doen dit niet als wetenschappers maar als kunstenaars. Ze onderzoeken hoe aanwezigheid en zichtbaarheid van geest en geschiedenis nodig zijn voor het bestaan.

Jungerman en Kensmil zullen nieuw werk maken voor Venetië.

REMY JUNGERMAN

Jungerman verblijft in 2018 in New York, een stad die voor hem een dubbele betekenis heeft. Enerzijds is het de stad waar Piet Mondriaan in 1940 een toevluchtsoord vond. Aan de andere kant is het de plaats waar de Nederlanders in 1674 met de Engelsen een deal sloten over Suriname. New Amsterdam werd New York en Suriname werd een Nederlandse kolonie. Ter voorbereiding van de

biënnale in deze stad wonen, is voor hem de perfecte omgeving om na te denken over het thema van meten.

Zonder dat we dat willen, kan de wind ons in verschillende richtingen sturen. De wind kan ongevraagd dingen, gedachten en geesten in onze richting blazen. Remy Jungerman verwerkt de winden die vanuit verschillende richtingen komen. In zijn werk komen motieven uit Afrika, van de Marrons en het 20ste-eeuws modernisme samen. Jungerman is geïnteresseerd in de weg die patronen, tekeningen en vormen afleggen. Omdat hij deze winden vanuit verschillende richtingen en tijden laat samenkomen, speelt condensatie van tijd een belangrijke rol in zijn installaties. De motieven versmelten tot een nieuwe dimensie en realiteit. Het samenkomen van zo uiteenlopende bronnen als Winti of Gerrit Rietveld bepaalt formaat en ritme van zijn installaties.

In Jungermans bijdrage voor Venetië, *Visiting Deities*, is de menselijke aanwezigheid voelbaar. Jungerman meet de geestelijke ruimte. In de installatie ruimt hij plaats in voor de geesten zodat ze kunnen deelnemen. Deze installatie gaat verder dan kritiek of aanklacht over verloren voorouders. In plaats daarvan wil Jungerman de voorvaders van de Nederlandse wereld – onze voorouders van Nederland, Suriname, Indonesië en elders – samenroepen om zich achter ons te scharen met positieve energie om onze gemeenschappelijke toekomst tegemoet te zien. *Visiting Deities* benadrukt de onderlinge verbondenheid en gelijkenissen tussen culturele eigenheden en wil een open conversatie bevorderen (*Visiting Deities* is vernoemd naar de korte film van Bonno Thoden van Velzen gemaakt in de binnenlanden van Suriname in 1962).

Naast deze installatie zal de metershoge installatie *Promise* de bezoeker als het ware verwelkomen bij binnenkomst in het paviljoen. Het werk bestaat uit een grote kubus met daarin lange houten latten. Aan de ene kant refereren ze aan de werken van Stanley Brown met hun maatvoering. Aan de andere kant incorporeren ze elementen van de Winti rituelen van de Marrons uit Suriname: *Promise* is een geschenk van de goden, beschilderd in de kleuren van rituele textielen.

IRIS KENSMIL

Kensmil vindt haar thema's via een zoektocht naar geschiedenis. Ze beschrijft haar werk als het schilderen van herinneringen, waarmee ze bedoelt dat ze gestalte geeft aan de tot voor kort veronachtzaamde zwarte geschiedenis. Ze laat ons kennismaken met vrouwelijke zwarte auteurs, filosofen, activisten en muzikanten. Door ideeën uit het verleden toe te voegen aan onze huidige inzichten, vergroot zij ons bewustzijn wat kan leiden tot verandering. Kensmils werk reflecteert niet alleen op de geschiedenis, het geeft ook een nieuwe dimensie aan het heden. Ze zorgt voor aanwezigheid, van het verleden maar ook van zwarte cultuur en haar denkers. De zwarte cultuur is een onmiskenbaar deel van de Westerse maatschappij en er onlosmakelijk mee verbonden is. De impact daarvan wordt toenemend in een breder perspectief geplaatst, maar heeft meer zichtbaarheid nodig, zeker wat betreft de rol van de vrouw in dit verhaal.

Kensmils installatie voor Venetië, *Here the new Utopia begins*, gaat specifiek over utopisme en de stellingname van vrouwen van kleur. Kensmils installatie evoceert enerzijds het modernistisch utopisme geïnspireerd op werk van Piet Mondriaan en Kazimir Malevich, die zij ziet als iconografen van dat utopisme. Tegelijkertijd ziet zij dat toenmalige utopisme als een eenzijdig ideaal. Zij corrigeert de eenzijdigheid met een andere visie op utopisme van zwarte vrouwelijke intellectuelen. Deze vrouwen brachten in hun geschriften en daden hun wens tot uitdrukking om een betere wereld te realiseren.

Samen met The Black Archives doet Kensmil onderzoek naar zwarte vrouwelijke utopisten. Zij richt zich hierbij, overeenkomstig met haar eigen positie, vooral op de Caraïben, Amerika en Europa. Kensmils werk is een uitnodiging om met de antwoorden van zwarte feministen onze visie op het modernistisch utopisme bij te stellen.

Kensmil wil de zichtbaarheid van de genegeerde zwarte feministen en daarmee hun wijze om zich te manifesteren aan de orde stellen, maar verbindt dit in een verder kunstwerk ook aan de zichtbaarheid en afwezigheid van de kunstenaar, wat onder anderen verwijst naar Stanley Brown. In het huidige discours speelt de strategie van een kunstenaar hoe om te gaan met receptie en framing van zijn werk een prominente rol, in een opmerkelijke analogie met andere groepen zoals zwarte feministen.

Wat Jungerman en Kensmil bindt, is de zoektocht naar het historisch overkoepelende, van een locatie, van een patroon, van een persoonlijke geschiedenis. En juist daarin ligt de sleutel, een sleutel voor nieuwe vormen van samenleven, waarin transnationaliteit een voorbeeld kan zijn.

Jungerman en Kensmil incorporeren dit gedachtegoed, maar geven er in hun werk ieder op geheel eigen wijze een vervolg aan; zij omspelen de eigenzinnige positie van het individu in een wereld met verschuivende grenzen en zienswijzen. Het persoonlijke en het algemene komen samen in hun werk, dat een visie verbeeldt op kunst, (kunst)geschiedenis en het bestaan in de wereld rondom ons. Het werk voor Venetië van Jungerman en Kensmil zoekt onderling verbinding in de monumentaliteit van de installaties, in de beïnvloeding door het modernisme en in de meervoudigheid van interpretaties. Ook hun gedeelde achtergrond in Suriname leidt tot een bijzondere gevoeligheid. De trots die hun werk uitstraalt wil zich hard maken voor emancipatie. Groei, ooit in achterstelling ontstaan (van de Marrons en de zwarte vrouwen), kan nu met trots getoond worden.

RIETVELDPAVILJOEN

Het Rietveldpaviljoen is open en licht. Deze opvallende elementen verhullen in eerste instantie het belang van de maatvoering in deze architectuur. Rietveld gebruikte een module van 4m om een paviljoen te bouwen van 16m x16m dat functioneert als een open ruimte (De glazen vensters beslaan een kwart van de breedte en drie kwart van de hoogte van het paviljoen).

Deze kenmerken van het gebouw – open ruimte, licht en modulaire afmetingen – zijn overgenomen in het plan voor de installatie van de tentoonstelling. We zijn van mening dat deze elementen die in de tijd van het modernisme belangrijk waren, de nadruk zullen leggen op de continuïteit tussen de geselecteerde kunstenaars en de intenties van Rietveld. Rietveld wilde een ruimte creëren waar mensen elkaar kunnen ontmoeten, als een plein. Een vaak vergeten element in Rietvelds ontwerpen is de schaal die zijn gebouwen zo aangenaam maakt om erin rond te lopen. De werken van Jungerman en Kensmil accentueren dit menselijke element van samenkomen, delen en ervaren. Door de monumentale afmetingen van de werken van Jungerman en Kensmil is maat een belangrijk onderdeel van deze tentoonstelling. Tegelijkertijd zal het grote formaat van hun werken de ruimtelijkheid van het Rietveldpaviljoen versterken, en zo ook een eerbetoon zijn aan het modernistische gebouw.

CATALOGUS

Naar aanleiding van de tentoonstelling wordt een begeleidende catalogus gepubliceerd. Daarin zullen verschillende internationale kunstenaars en auteurs hun visie brengen op de betekenis van transnationalisme voor de artistieke praktijk. Ze schrijven over de diaspora en het reizen van patronen, de kenniskloof, de betekenis van het onzichtbare, de rol van het rituele in hedendaagse kunst en de globalisering versus het individuele. In het bijzonder wordt hierbij ingegaan op de betekenissen van strategieën tot zelfpositionering van en door kunstenaars in deze context. Deze publicatie biedt de lezer de mogelijkheid om door een wereld van ideeën te reizen en geconfronteerd te worden met nieuwe benaderingen van de discussies die onze huidige maatschappij beheersen.

De publicatie zal worden geproduceerd en gepubliceerd door Hannibal Publishers / Hatje Cantz Verlag, in samenwerking met het Mondriaan Fonds.

RANDPROGRAMMA

De impact van de biënnale is meer dan enkel de tentoonstelling in het Nederlands paviljoen. Dat is weliswaar het scharnierpunt en de motor die zaken in werking zet, zowel in momenten voorafgaande als na afloop van de biënnale. We willen graag in 2019 een aantal debatten organiseren om het concept van de tentoonstelling te introduceren en de kwestie van transnationalisme te belichten. Bewust treden we daarin ook buiten de grenzen van Nederland.

NEDERLAND

We willen debatten over de in bovenstaand tentoonstelling- en catalogusconcept genoemde thema's organiseren in samenwerking met verschillende organisaties.

The Black Archives (<http://www.theblackarchives.nl>) hebben hun medewerking toegezegd. The Black Archives bewaren verschillende collecties, archieven en bibliotheken rond het werk en de erfenis van zwarte schrijvers en wetenschappers. De bibliotheek telt ongeveer 3.000 werken over thema's als racisme, rassenkwesties, (de)kolonisatie, gender en feminisme.

VERENIGD KONINKRIJK

In samenwerking met Paul Goodwin van TrAIN (The University of the Arts London Research Centre for Transnational Art, Identity and Nation is een forum voor historisch, theoretisch en op praktijk gebaseerd onderzoek over architectuur, kunst, communicatie, kunstnijverheid en design) willen we debatten in Londen organiseren.

TrAIN staat bekend om het aan de orde stellen van kwesties als de almaar grotere complexiteit van onze geglobaliseerde wereld. In onze huidige maatschappij worden gevestigde zekerheden over de aard van cultuur, traditie en authenticiteit constant ter discussie gesteld. Het is niet meer gemakkelijk om te definiëren wat lokaal en internationaal precies betekenen en veel culturele interacties hebben nu plaats op transnationaal niveau.

De vraag naar de impact van identiteit en natie op de productie en consumptie van kunstwerken en artefacten in deze nieuwe globale context, staat centraal in de activiteiten van TrAIN.

Paul Goodwin is een onafhankelijk curator, docent en stadstheoreticus gevestigd in Londen.

Hij doet onderzoek naar en organiseert tentoonstellingen over kunst en migratie, stedenbouw en kritisch curatorschap. Als curator van Tate Britain van 2008-2012 had hij de leiding over het baanbrekende Cross Cultural Programme van Tate Britain, een multidisciplinair platform dat de impact van de globalisering op de contemporaine kunst in Groot-Brittannië onderzoekt. Hij was curator en co-curator van tentoonstellingen met internationale faam.

TOEKOMSTIGE LOCATIES

We hopen de tentoonstelling *The Measurement of Presence*, na Venetië ook nog van eind 2019 tot eind 2020 op een aantal andere plaatsen te kunnen organiseren. Momenteel zijn we hierover met een aantal instellingen in onderhandeling. We willen de tentoonstelling brengen in Nederland (GEM Museum voor actuele kunst, Den Haag) en in de Verenigde Staten (New York, Queens Museum of Brooklyn Museum).

BIJLAGE

stanley brouwn

In het aanvankelijke idee voor het Nederlands Paviljoen, hadden we ook het werk van de kunstenaar stanley brouwn (1935-2017) opgenomen. Dat hebben we laten vervallen. Maar zijn werk blijft de kunstenaars inspireren.

Voor Jungerman, die in de verschillende installaties die hij in Venetië zal tonen, gebruikmaakt van meeteenheden, is de rol van brouwn vooral spiegelend. Hoe verhiel hij zich als kunstenaar in een grotendeels witte omgeving en hoezeer werd zijn verdwijnen vanaf de jaren 70 medebepaald door de komst van een grote groep Surinamers naar Nederland voorafgaande aan onafhankelijkheid van de kolonie?

Voor Kensing is brouwn meer een referentie die bewonderend wordt vanwege zijn mentaliteit als kunstenaar. De wijze waarop hij zelf strategieën bepaalde, is daarbij van grote inspiratie. Zijn werk draagt 'het vertrouwen uit dat iedereen zijn eigen positie kan bepalen in de wereld'. Kensing reflecteert in de tentoonstelling op de zichtbaarheid en afwezigheid van de kunstenaar, daarmee onder andere verwijzend naar stanley brouwn. Door afwezigheid en zichtbaarheid te combineren, verbindt het werk zich ook met de portretten van de genegeerde zwarte feministe die deel uit maken van de installatie.

Zoals in het oorspronkelijke plan het geval was, zal brouwn, als kunstenaar met zijn attitude en de verschuivingen in de interpretatie van zijn werk, een rol blijven spelen in de publicatie bij de tentoonstelling en in het debatprogramma dat we willen gaan organiseren. Thema's als maatvoering, zelfpositionering, interpretatie van het werk en strategie van de kunstenaar, spelen een grote rol in het huidige discours.

Het opnieuw beschouwen van het werk en de strategie van brouwn in het licht van zulke hedendaagse debatten is belangrijk, zowel voor de nalatenschap en het publieke beheer van zijn werk als voor hedendaagse kunstenaars.